
ПРОГЛАД

Издание на Филологическия факултет
при Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

кн. 1, 2019 (год. XXVIII), ISSN 0861-7902

РЕЦЕНЗИИ

ГЛАСОВЕТЕ НА ДИАБОЛИЗМА И ГЛАСНИТЕ СТРУНИ НА ЛИТЕРАТУРНАТА НАУКА

THE VOICES OF DIABOLISM AND THE VOCAL CORDS OF LITERARY SCHOLARSHIP

*Гласовете на българския диабололизъм. Съст. Десислава Узунова [и др.],
София: Парадигма, 2018.*

Сборникът „Гласовете на българския диабололизъм“, съставен основно от изследователски екип от Софийския университет, представлява важен филологически принос не само в непосредственото проучване на определен сегмент от българската литературна история: ранните произведения на неколцина писатели в годините след Първата световна война (Светослав Минков, Владимир Полянов, Георги Райчев, отчасти и с уговорки – и Чавдар Мутафов) и свързаните с тях художествени и културни контексти. Този колективен труд е добър симптоматичен пример за развитието и състоянието на литературната наука у нас от последните години, като в него може да се проследят резултатите на отделни семинарни проекти и следите от набелязани (на първо място на страниците на „Литературен вестник“) дискуссионни полета и изследователски пресечни точки. В перспективата на подобна неслучайна поява на сборника трябва да се отбележи плътното сепление между отделните раздели, между статиите и гледните точки, в пресечките между цитатните глоси, както и чисто текстуалното насищане на връзките между учители и ученици.

В своята методологическа програма сборникът опитва да постигне сводимост между задачите, очертавани от литературната теория, и практическата работа с конкретни текстове. Стремешът „да се снесе различието между теория и пример“ (с. 40) е управляван от ясното съзнание, че случаят на диабололизма е подходяща територия за подобно взаимно обвързване. В същото време този случай е територия на вътрешна противоречивост в дефинирането на изследователския обект. Както диалогът „Моделиране на мрака“ на Дарин Тенев посочва, от една страна, границите на диабололизма са неясни поради вътрешната импозивност на явлението, а от друга, неговата художествена практика се разполага в една устойчива и разпознаваема иконография.

„Гласовете на диабололизма“ са описани в плътно, концептуално премислено ветрило, в което се преосмислят, развиват и дисциплинират изобилен брой на гледни точки и изследователски подстъпи. Набелязват се устойчиви образи и мотиви, по които се разпознава българският диабололизъм, например в статията на Огнян Ковачев „Изграждане на неяснота, неопределеност и несигурност в диаболната проза на Владимир Полянов и Георги Райчев“. Проблематизира се жанровото моделиране, например в диалога на Дарин Тенев „Моделиране на мрака“ и в текста на Венцеслав Шолце за романа „Вик“ на Владимир Полянов. Една голяма част от текстовете в сборника са посветени на близко четене на отделни произведения, като сред тях се откроява „тройното“ жанрово скициране на разказа „Човекът, който дойде от Америка“ на Св. Минков, което правят в колективната си статия Владимир Полеганов, Десислава Узунова и Александър Христов. Особено интересни са онези близки прочити, които отварят анализа към други дисциплинарни практики, например към психоанализата, както прави Христина

Теодосиева в статията си „Разказът „Ерих Райтерер“ – модел на проективната идентификация“, или към проблематиката на визуалния образ, както е в разработката на Марина Владева „Художникът в картините на смъртта“.

От литературноисторическа гледна точка любопитен сегмент от проблемното ветрило са опитите да се проследи как протича „преодоляването“ на диаволистичната поетика в по-късното творчество на нейните изразители: Николай Аретов разглежда в тази перспектива пиесата „Ероика“ на Владимир Полянов, а Яница Радева наблюдава едно „остатъчно“ имплицитно присъствие на диаволичното в повестта „Детето“ от сборника „Момичето и тримата“ (1926) на същия автор. Търсенето на тези „отшумявания“ на диаволизма може да се проследи например и в текста на Зорница Гъркова, която наблюдава специфични диаволични „преноси“ и аналогии в ранната проза на Емилия Дворянова. С подобно допускане, потенциално разполагащо белетристичното творчество на Златомир Златанов, Виктор Пасков и Атанас Липчев от 80-те в контекста на диаволизма, завършва статията на Яна Ленова-Димитрова, която иначе в своя фокус набелязва поетиката на „Смъртен сън“ на Чавдар Мутафов.

Средишни със своя комплексен подход към темата са статиите на Валери Стефанов („Диаволичният свят“) и Камелия Спасова („Фантастични двойници и иронични автомати в „Автомати“ на Светослав Минков“) – разположени в началото и в края на сборника, те могат да се мислят като своеобразна негова рамка. С тях се задава сякаш едно вътрешно за тома сюжетиране, щедро с роенето на хипотези. Писането на Валери Стефанов е подчертано в своята жестова артикулация, заредено с вътрешна парадоксалност. Тук то едновременно постановява изкривената оптика на диаволичния свят, но и посочва усилванията на онези иронически обрати, които улавят човека в примката на собствените му фантазмагории. В изхода си този текст с рязко отклонение от собствения си тон основателно заявява, че „българската литературна дяволиада [...] показва самата изтощеност на техниките, чрез които се опитва да въздейства върху читателите си“ (25). В отговор на констатацията за това изчерпване статията на Камелия Спасова набелязва потенциала на два типа поетики на фантастичното в сборника на Светослав Минков „Автомати“ (1932). За целта на едно диалогично съвместяване от принципно различен вид са очертани и трансформационни възможности между „новото“ и „старото“ фантастично: при това зад авангардните представи за ефекта на отстранение дебне старият мотив за двойничеството.

Особено място в сборника има широкият анализ на доминиращите културни модели на 80-те години и техните потенциални сблъсъци, който Миглена Николчина прави в статията си „Орфизъм и диаволизъм в българската литература“. Тя очертава ситуация, в която разнопосочната ироничност на Светослав Минков би могла да се мисли като типологично сходна на взаимно контраверсното насочване между различни модели на елинизма, които са разгърнати от средишни фигури на културния елит на 80-те години като Тончо Жечев, Богдан Богданов и Калин Янакиев. Статията показва как модата на говорене за елинизма превръща това парниково за българската култура време в своеобразна оранжерия за идеите за съвременността (ни). Макар да не достига до пряко наблюдение на диаволични произведения и техни контексти, подобна перспектива не е лишена от основния, особено като се има предвид че 80-те години са топос, който на практика върна случая с диаволизма в литературната история и на книжния пазар.

Във връзка с разгръщането на това тематично ветрило изследванията в сборника са обединени около няколко групи общи места, най-напред от позицията, че понятието за диаволизъм се използва и функционира единствено в българската литературна история. Тази позиция е парадоксално заплетена с обстоятелството на един сякаш несъмнен, привнесен „отвън“ генезис, приет също така като аксиоматична даденост: готическите романи, романтизмът (Хофман, Е. А. По), историческата ситуация на политическа и икономическа несигурност след „Голямата война“. На това място обаче се разполага като безвъпросно съседството на диаволизма с поетиката на експресионизма. Подобно допускане приема с лека ръка условното название експресионизъм, отнасящо се към определени филмови образци от периода 1919–1925, доколкото общото название експресионизъм е твърде широко, стилово и светогледно разнородно и убягващо от представата за (едно-единствено) художествено направление. В сборника обаче липсва непосредственият филмов (съпоставителен) анализ – нещо, което Николай

¹ Аретов, Николай: Ранните разкази на Владимир Полянов в светлината на спомените на писателя. // *Езиците на европейската модерност. Български и словашки прочити*, София: Б. Пенев, 2000, 70–81.

Аретов поставя като необходима задача в предишен свой текст¹. Тук ще приведа само един бегъл пример във връзка с тази необходимост: мотивът за назоваването, вървящ успоредно с административното определяне на съществото, обитаващо в регистрите на *unheimlich*-пространството, е споделен вход на „Човекът, който дойде от Америка“ и „Кабинетът на д-р Калигари“: във възловите начални моменти и стандартният човек, и сомнамбулът трябва да преминат препятствието на вписването.

Към продуктивните общи места на отделните разработки в сборника е необходимо да се посочи и класификацията на фантастичното на Цветан Тодоров. По-често обаче тази класификационна решетка се използва предимно инструментално или дори просто в качеството си на авторитетно позоваване. Интерпретативни развиващи ходове спрямо нея предприема почти единствено текстът на Камелия Спасова.

Извън съмнение е, че сборникът ще влезе в интензивно научно обращение в средите, които са го създали, като наред с това ще бъде за дълго време задаваща стандарт норма в говоренето за това не особено присъщо за българската литература явление. Това е основателно, защото изследователите са свършили немалко предварително премислена работа. В същото време не е излишно да отбележим водещата роля на вездесъщата филологическа надменност, която впрочем е продукт на същата културна ситуация от 80-те години, която очертава Миглена Николчина. Твърде видими са „зевовите“ (любима фигура на вече няколко поколения вечномлади учени) между хегемонната теория (изобилното ползване на Дерида, Тодоров, но дори на Едмънд Бърк, Хайдегер, ...) и пряката работа с текстовете и художествено-историческите контексти. Твърде непреодолимо е усещането, че добре подготвеният филолог разполага с готови отговори на всички въпроси, че цялото световно литературно и културно наследство се помества в джоба му. Характерен пример за това е твърдението, че „Във вековете на европейската Античност, Средновековие, Ренесанс и Класицизъм страхът е чувство порицавано“ (Ковачев, 26). По такъв начин независимо от свободните демонстрации на разностранна теоретическа начетеност, която би могло да се очаква да донесе на учения мъдростта на съмнението, изследователите все още разчитат на таксономичното противопоставяне на „широките ръкави“ на реализма и нереализма. Липсата на боязън или поне на респект пред неустойчивия и невинаги ясен обект на изследователско търсене е толкова по-ясно видима, когато става въпрос за пространството и традицията на диаволичното. Вероятно няма как да бъде иначе: ученият не е в състояние да се издърпа за косата си от обичайната за днешния ден ситуация, в която самият човешки рефлекс е автоматизиран или, ако предпочитаме, из-роден (*unheimlich*).

Борис Минков²

² **Борис Минков** (Boris Minkov) – д-р, доцент в НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“ – София, boris_minkov@yahoo.com